

Antal M. Gergely – Bereczki András – Kubínyi Kata – Salánki Zsuzsa – Szabó Ditta (szerk.): *Varia Fenno-Estonica. Ünnepi olvasókönyv Csepregi Márta 70. születésnapjára a finn és az észti nyelv és kultúra, valamint a magyar–finn, magyar–észti kapcsolatok köréből.* Urálsztikai Tanulmányok 23. ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest, 2021. 416 l. ISBN 978-963-489-380-6

Csepregi Márta 70. születésnapja tiszteletére két kiadvány is készült. Az első, a Gugán Katalin főszerkesztésével, Kerecsi Ágnes és Kubínyi Kata szerkesztésével készült, ugyancsak 2021-ben megjelent *Hanti hadak, manysi mesék: kalauz legközelebbi nyelvrokonainkhoz. Rendhagyó emlékkönyv Csepregi Márta 70. születésnapjára* című kötet 25 szerző írásait tartalmazza az ugor nyelvek rokonságáról, az obi-ugor népekről, emellett hanti és manysi kutatók, írók, vallanak az anyanyelvhez való viszonyukról, majd Csepregi Mártáról szóló írások zárják a kötetet.¹

Az ünnepeltet köszöntő másik kötet az ELTE Finnugor Tanszékének sorozatában jelent meg, a tanszéki munkatársak szerkesztésében.² A könyv öt

¹ A kötet ismertetését ld. Rusvai Julianna, FUD 28 [2021]: 503–513.

² https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/83138/VFE-UT_23.pdf?sequence=1&isAllowed=y

fő részre oszlik: bevezető részek, történelem, nyelv, irodalom, kapcsolatok. Míg az első kötet obi-ugor tematikájú kiadvány, ez a második könyv – Csepregi Márta sokoldalú munkásságát elismerve – a balti finn népekkel, nyelvekkel, kultúrákkal foglalkozik.

Ez a kötet, ahogy az alcímében is szerepel, olvasókönyv, azaz oktatási segédanyag (is), elsősorban a finn és észti szakos egyetemi hallgatók számára. Könnyen elérhető formában tartalmazza a legfontosabb, részben új ismereteket.

1. A kötet elején Bereczki Andrásnak, az ELTE Finnugor Tanszéke vezetőjének rövid köszöntőjét olvashatjuk, amelyben az ünnepelt pozitív emberi tulajdonságait emeli ki. Bereczki Maija 2016-ban interjút készített Csepregi Mártával, ezt olvashatjuk a következő részben (*Helikopterstopppal Égatya népéhez*, 8–11). Ebben sok érdekes, új dolgot tudhatunk meg az ünnepeltről. Édesapja már gyermekkorában megtanította finnül számolni, s a hozzájuk érkezett finn vendégek is felkeltették érdeklődését Finnország iránt. Innen egyenes út vezetett a szegedi finnugor tanszékre. Az első oroszországi tanulmányútján 1973-ban járt, akkor Leningrádig jutott el, ahonnan titokban el tudott utazni Észtországba is. A 80-as években Helsinkiben dolgozott lektorként. Hét alkalommal járt a hantiknál, ahova Szurgutból helikopterrel jutott el. A terepen eleinte folklórszövegeket gyűjtött, majd később grammatikai jelenségeket kutatott.

Ebben a részben kapott még helyet a szerkesztők előszava és a Tabula gratulatoria mellett a magyar irodalom jeles fordítója, Anna-Maija Raittila három verse Kovács Ottilia fordításában. Abban, hogy Raittila fordító lett, a Csepregi-családnak is komoly szerepe volt.

2. A kötet következő egysége történelmi kérdésekkel foglalkozik (23–76). Először *Finnország őstörténetéről* olvashatunk Bereczki András tollából (24–33). A hagyományos elmélet szerint a finnek időszámításunk első évezredében költöztek át a Baltikumból a mai lakóterületükre. Az 1980-as években azonban az ún. kontinuitáselmélet került előtérbe, e szerint a finnségi törzsek már i. e. 3300 körül megjelentek a Baltikumban, a fésűskerámia-kultúra népeként. Ennek ellentmond, hogy a feltételezett tömeges bevándorlásnak nem maradt nyoma. A 90-es években született új nézet szerint az i. e. 9. évezredtől laktak itt finnek. A legújabb hipotézis szerint – Valter Lang észti régész nyomán – a bronzkorban és a korai vaskorban települtek át, azaz visszatér a hagyományos állásponthoz. A Volga–Oka vidékén élő népek az ún. nyugat-uráli nyelvállapotot beszélhették, ebből három csoport különült el, a mord-

vinok ősei, a lappok és a baltiak. A lappok első csoportjai i. e. 1600 táján érkezettek Finnország területére. A finnségi népek ősei 1200–1000 környékén értek a Dvina felső folyásán át a Balti-tengerig, ahonnan i. e. 800 táján kezdtek meg lassú átvándorlásukat. A Dvina-vidéken előbb balti, majd a Baltikumban ősgermán hatás érte őket.

A kötet két cikke foglalkozik a 19. századi finn történelem kiemelkedő alakjával, Snellmannal: *Juhana Vilhelm Snellman és a társadalomtudományok* című írás Szig Enikőtől (34–41) és a *Snellman és Finnország ideológiai profilja* a finnországi svéd író, az 1925 és 2015 között élt Johannes Salminen tollából (42–50). Snellman alapvető fontosságúnak tartotta az anyanyelvű tudományok és művészetek fejlesztését. A nemzeti nyelvű nemzeti kultúra alapja a társadalomtudományok, háttere a nemzeti gazdaság fejlődése – vallotta. Munkássága eredményeképp lett hivatalos nyelv a finn, s jutott önálló pénzhez, a finn márkához az ország.

Richly Gábor *C. G. E. Mannerheim – Finnország megmentője?* (51–61). Mannerheim svéd arisztokrata családban született, a cári Oroszországban szolgált katonatisztként (egészen az altábornagyi rangig jutott), ráadásul még finnül sem tudott jól. Ez persze nem volt kivételes, mert a finn nemzeti mozgalom nagy alakjai is svédül alkottak. A függetlenség kivívása (1917. december 6.) után Finnországban kaotikus állapotok uralkodtak, majd 1918 januárjában kitört a polgárháború, amely májusban a Mannerheim vezette fehérek győzelmével zárult. A tábornok, miután alulmaradt az 1919-es elnökválasztáson, visszavonult a közéletől, csak az 1931-ben felajánlott posztot fogadta el: ő lett a Honvédelmi Bizottság elnöke. 1939. november 30-án kitört a téli háború. A 72 éves veterán aktiválta magát, és átvette a hadsereg főparancsnoki tisztét. A háború 105 nap után, 1940. március 13-án békekötéssel zárult, a milliós nagyságrendű szovjet hadsereg nem tudta felőrölni a finnek hősiességét, az ország megőrizte a függetlenségét. Finnország 1941. június 25-én újra hadba lépett a Szovjetunió ellen. Kezdetben visszafoglalták Kelet-Karjalát, de aztán fordult a hadiszerencse: 44 nyarán a szovjet hadsereg elmentáadásba lendült, amit a finnek csak német segítséggel tudtak visszavereni. Risto Ryti elnök 1944 augusztusában lemondott, az új elnök Mannerheim lett, aki békét kötött az oroszokkal. Területvesztéssel, jóvátételi kötelezettséggel, de ahogy Richly írja: „az európai kontinensen Finnország volt az egyetlen hadviselő ország, amelyik a második világháborúban el tudta kerülni az idegen megszállást” (59). A háború végén a finnek kiűzték Lappföldről a németeket. Mannerheim 1946 márciusában lemondott, majd Svájcba vonult vissza gyógykezelésre, itt is halt meg 1951-ben. Richly a cikke végén igennel felel a címben feltett kérdésre: a legveszterhesebb időkben a hadsereget, az

országot vezető Mannerheim nélkül Finnország aligha tudta volna kivívni, majd megőrizni a függetlenségét.

A történelmi blokk utolsó írása (62–76) szintén Bereczki András nevéhez fűződik (*Az észti állam megszületése és a kisebbségek, 1917–1920*). A balti németek, majd az oroszok szorításában élő észtek nemzeti ébredése a 19. század második felében ment végbe. Ugyan 1897-ben az észti lakosság aránya több mint 90%-os volt, míg az oroszoké csak 4, a németeké 3,5%, a függetlenség elnyerése nem látszott reális célnak. Azonban a világháború vége felé már új helyzet állt elő: az észtek, kihasználva a háború sújtotta orosz hadsereg és a balti németek meggyengülését, 1918. február 24-én kikiáltották a függetlenségüket. A breszt-litovszki szerződés értelmében Németország 1918 márciusában megszállta Észtországot, de novemberben – világháborús vereségük egyik következményeként – fel kellett adniuk a hatalmat. Az oroszokkal 1920-ban kötötték békét Tartuban. – Ahhoz, hogy a fiatal ország meg tudja védeni magát a külső és belső ellenségektől, szükség volt a nemzetiségek lojalitására is. Ezért az ország minden kisebbségének biztosították a nemzeti kulturális autonómiát. Az ideiglenes kormányban három tárcát kaptak a németek, oroszok és svédek (később ez nem valósult meg). Az észti lett az államnyelv. Átformálták az oktatási rendszert is, valamennyi iskolában a tanulók nyelvét ismerték el oktatási nyelvnek. A nem észti iskolákban kötelező lett az észti tanítása (heti négy órában). 1925-ben létrejöttek a kisebbségi kulturális önkormányzatok, „ezzel elsőnek a világon megvalósulhatott a nemzeti kisebbségek önrendelkezési elve” (75).

3. A kötet következő fejezetét a nyelvekkel kapcsolatos írások alkotják (77–245), itt tíz tanulmányt olvashatunk. A sort Havas Ferenc nyitja *Az észti nyelv morfológiai típusának kérdéséhez* című írásával (78–95). Az észtre olyan tipológiai vonások is jellemzőek, amelyek más finnugor nyelvekben nincsenek. Havas morfológiai, morfológiai és szintagmatikai vizsgálatokat végezve azt járja körül, mennyiben tekinthető agglutináló nyelvnek az észti, ill. mennyiben mutat fel más, elsősorban flektáló tulajdonságokat. Az észtben nagy pl. a névszók tövarianciája, a tövek nagymértékben eltérhetnek egymástól, pl. *uba* 'bab' : *oa* SgGen, *uppa* SgIII. A töveknek hét, potenciálisan különböző változata különíthető el. A gazdag tövariáns nem agglutinatív jegy, de az észtre nem jellemző a belső flexió (pl. ang. *foot* 'láb' : *feet* 'lábak') és a fúziós morfémakapcsolás (pl. ang. *height* 'magasság', *depth* 'mélység', ahol a tövek nem önállóak, és az affixumok sem tipikusak). Havas vizsgálatai szerint a morfológiát 83%-ban az agglutináló típusra jellemző analitizmus jellemzi. A névszóragozást és a szintagmákat (elsősorban a kongruenciát) ele-

mezve Havas ugyancsak arra az eredményre jut, hogy az észti nagyrészt agglutináló jellegű nyelv, habár például a birtokos személyragozás hiánya első pillantásra ennek ellene szólhatna, de ez sem flektáló jellegű vonás.

A finn Janne Saarikivi és Riho Grünthal nagyívű tanulmánya (*A balti finn nyelvek uráli háttere*, 96–121) arra keresi a választ, hol és mikor jöhetett létre a balti finn alapnyelv. A szerzők a kérdés megválaszolásához öt kritériumot vizsgálnak meg: a) lapp–balti finn morfológiai és lexikai kapcsolatok; b) balti finn–mordvin, ill. –permi innovációk; c) a balti finnbe bekerült jövevényszavak kronologizálása és lokalizálása; d) a mai balti finn nyelvek egyezései és eltérései; e) az ősi helynévanyag térbeli eloszlása. A kutatók arra következtetésre jutottak, hogy a mai finnségi nyelveket megelőző nyelvváltozatokat a mai balti finn területektől keletre és délkeletre beszélték, ezt az őskőkori kulturális hatások is alátámasztják. A szerzők arra hajlanak, hogy a két évtizede még elfogadott korai közfinn alapnyelv nem létezhetett, a lapp–balti finn azonosságok inkább a huzamos nyelvi kontaktusra vezethetők vissza.

Nehéz pontosan definiálni, hol van a határ nyelvek és nyelvjárások között. A finn nyelvnek a tudomány hét, Finnországon kívül változatát tartja számon, Kubínyi Kata ezeket veszi górcső alá *Fejezetek a finn nyelv differenciálódásának történetéből: hét Finnországon kívüli finn nyelvváltozatról* című, hosszabb lélegzetű írásában (122–161). Ezek a nyelvváltozatok: 1) A Közép-Skandináviában beszélt erdei finn (*metsäsuomi*), ennek alapja a savói nyelvjárás, az innen származó, égetéses erdőirtással foglalkozó telepések a 16–17. században széledtek szét Pohjanmaa-ban, majd Közép-Svédország és -Norvégia összefüggő erdőségeiben. Ez a nyelvváltozat a 20. század második felében kihalt, emléküket helynevek őrzik. 2) A mai Oroszországban beszélt inkeri finn (*inkerinsuomi*), akik az 1617-es sztolbovói béke után költöztek Ingermanlandba, ők lutheránus vallású telepések voltak. Javarészüket 1990 és 2007 között visszaköltözött Finnországba. 3) a Tornio-völgyi *meänkieli* (ennek jelentése: 'a mi nyelvünk') 1809-ben rekedt az újonnan meghúzott svéd–finn/országi határ túloldalán. 4) Az észak-norvégiai, Troms és Finnmark területén beszélt kvén (*kveeni*). Mindkét nyelvváltozatra jellemző, hogy sokáig elnyomták őket, csak az 1970-es években kezdtek pozitívan viszonyulni hozzájuk. Ma főleg a meänkieli revitalizációja sikeres. 5) Karjalai finn (*karjalansuomi*), a Szovjetunió Karjalai (Autonóm) Szocialista Szovjet Köztársaság hivatalos nyelve volt az 1930-as évektől az ötvenes évek végéig. Ma regionális variáns. 6) A svédországi finn (*ruotsinsuomi*) és 7) a norvégiai finn (*norjansuomi*). Az 1960-as évektől kezdve a jobb munkalehetőség reményében mintegy 250 ezer finn költözött át Svédországba, s pár ezer Norvégiába. A *ruotsinsuomi* ma 40 településen hivatalos nyelv. – Kubínyi Kata cikkében

részletesen elemzi e nyelvváltozatok sajátosságait, s viszonyukat a standard irodalmi finn nyelvhez.

A nyelvváltozatok témájával foglalkozik Virpi Masonen is, de ő a finn beszélt nyelvről ír (*Ahogy tetszik – gondolatok a finn nyelvváltozatokról és vizsgálatokról*, 162–171). Három módszert mutat be, a dialektológiai, a szociolingvisztikai és a népi nyelvészeti kutatási irányzatot. A finn dialektusokat hagyományosan két fő (nyugati és keleti) és ezeken belül hat, ill. két alcsoportra osztják, melyeket elsősorban hang- és alaktani jegyek alapján különítik el. A nyelvjárások nemhogy nem haltak ki, hanem védik, óvják őket, néhány író, költő a saját nyelvjárásában ír, mint pl. Heli Laaksonen és Rosa Liksom. A szociolingvisztikai variációkutatás az 1970-es években kezdődött el, a kutatások középpontjában a nyelv és a társadalom viszonya állt, főleg a városi beszélt nyelvvel foglalkoztak. Új irányzat a népi nyelvészet (*folk linguistics*): a kutatók azt figyelik, hogy a laikusok milyen észrevételeket tesznek a saját nyelvjárásukról, beszélt nyelvükről, a szlengről, a helynevekről.

Az észti nyelvváltozatokkal foglalkozik Pomozi Péter (*Hány észti nyelv van? Standard(ok) és területi változatok viszonyáról az észti nyelvterületen*, 172–185). Az észak-észti és a dél-észti a legújabb elméletek szerint már nagyon régen kialakult, utóbbi már a középső közfinn korszakban kiválhatott (ez a korszak kb. 1800 éve érhetett véget), míg az északi csak a kései balti finnból jött létre (ez kb. 1600 évvel ezelőtt bomlott fel), ez magyarázná a két nyelvváltozat (valamint a dél-észti és egyéb balti finn nyelvek) közötti jelentős különbségeket. Az észti nyelvű írásbeliség a 16–17. században két gócpontban alakult ki, megszületett a tallinni és tartui írott nyelv, az első időszakban, 1525 és 1622 között elsősorban a tartui változatban. A két változatnak a helyesírási elvei is mások voltak. Ebben az időszakban két nyelvten született: Heinrich Stahl (1635, észak-észti) és Johannes Gustlaff (dél-észti, 1648) jóvoltából. Utóbbi a kiforrottabb, alaposabb. Míg Stahl latin mintára csak nyolc esetet ismer fel, addig Gustlaff 14-et. A dél-észti akkori súlyát mutatja az is, hogy az első Újszövetség-fordítás ezen a nyelven jelent meg 1686-ban (észak-észtiül 1715-ben). Ebben az időben két kulturális centrum létezett, de a következő évtizedekben, évszázadokban a dél-észti fokozatosan visszaszorult. A teljes bibliafordítás észak-észtiül jelent meg 1739-ben. – A dél-észti felélesztésére ma egyre nagyobb az igény. A võrut mintegy százezren beszélhetik, ez elegendő a revitalizáció elindítására. Ez dialektológiai (kellően távol van a mai standard észak-észtiül) és kultúrtörténeti alapon egyaránt indokolt. Mára már több szótár, könyvsorozat, oktatási anyagok jelentek meg võru nyelven. A mintegy 12 000 főt számláló szetuk is szeretnének önállóságra szert tenni.

Az évtized végéig Helsinki környékén minden negyedik iskolás nem Finnország hivatalos nyelveinek (finn, svéd, lapp) egyikét fogja beszélni otthon. Ezzel a jelenséggel az iskolai oktatásban (is) komolyan számolni kell. Heini Lehtonen *Többnyelvűség az iskolában. Az intézményi egynyelvűségtől a transzlingvális oktatás felé* c. cikkében (186–192) Kelet-Helsinki iskoláinak nyelvi helyzetével foglalkozik. A 18. században Helsinki még soknyelvű volt, a svéd és a finn mellett dominált a német, francia, orosz, latin. Később a város jelentősen homogenizálódott, de a 20–21. század bevándorlási hullámai megfordították e folyamatot. Ma már nemcsak európai, hanem más földrészek eddig arrafelé soha nem hallott nyelvei is jelen vannak. A fiatalok nyelvileg heterogén környezetben élnek, sokan eleve többnyelvű családból származnak, rokonságuk szétszóródott a nagyvilágban, barátaik is többféle nyelvi közegből jöttek. Az iskoláknak célszerű felkészíteni a tanárokat és a tanulókat a transzlingvális helyzetekre, azaz „a különböző nyelvek figyelembe vételére alapuló tanítási technikákra” (188). E szerint a tanuló hatékonyságát növeli, ha a tanultakat az anyanyelvén is feldolgozza, s e nyelveket láthatóvá teszi az iskolákban. Ez persze az egynyelvűség normájával való szakítást vonja magával.

Szintén a nyelvi sokszínűséggel foglalkozik három rövid írás (*Milyen lesz Finnország nyelvi tájképe 100 év múlva? Három miniesszé*, 193–198). Harri Mantila szerint (*Életerős és pusztulásra ítélt nyelvjárási jelenségek*) a nyelvjárási jelenségek el fogják árasztani az írott nyelvet és a nyilvános beszédet. Ennek jelei már ma is megfigyelhetők: képregények, dalszövegek, blogok készülnek dialektusokban. Bizonyos nyelvjárási jelenségek persze el fognak tűnni, pl. a *h* hang (*menhään kouhluun* 'menjünk az iskolába'), ezt már ma is alig használják a fiatalok. Mantila szerint megmarad például a gemináció (*tekkee* 'tesz'), a *sva* (*kolome* 'három'), s talán már nem is számít nyelvjárási-asnak az *yheksän* 'kilenc', *mä* (= *minä*) 'én'. A szókészlet számottevően át fog alakulni, s markánsak lesznek a külhoni finn nyelvváltozatok, hiszen már ma is sok finn költözik külföldre. – Minna Suni *Mikor elmúlik a robotmámor* című írásában azt jósolja, hogy 100 év múlva 8 millió fölé kerül a finn nyelvet beszélők száma (a klímaváltozás miatt nagyon sokan fognak ide költözni, főleg Hollandiából, Afrikából, Ázsiából), s természetes lesz a többnyelvűség. Nem lesz szükség közvetítőnyelvekre, ezt a technikai fejlődés a valós idejű fordítóprogram révén megoldja. De a helyi közösségek igényelni fogják, hogy robotok nélkül is megértsék egymást. – Szintén a többnyelvűséget jósolja Pirkko Nuolijärvi (*A legtöbb finn már gyerekkorától kezdve kétnyelvű lesz*). Ő 6,5 millió lakossal számol, az emberek 85%-a városlakó lesz. Megnö az ázsiai és afrikai (főleg arab, szomáli, kínai, kurd, török) beszélők száma, 1,2

millióan lesznek a nem finn és nem svéd anyanyelvűek. A pesszimista forgatókönyv szerint az angol szinte mindenhol ki fogja szorítani a finnt (és a svédet), az oktatástól a tudományokon át az üzleti életig. Ezt persze el lehet kerülni, ha az emberek megértik, milyen fontos a nyelvi sokszínűség. Ebben az esetben a finn nyelv helyzete szilárd marad, akárcsak a svédé és már ma is szépen erősödő lappé. Minden gyerek tanulhatja majd az anyanyelvét, sokszínű lesz a nyelvoktatási kínálat.

Láthatjuk, a nyelvoktatás erősen megjelenik a jövő vízióiban is. Ehhez szépen kapcsolódik a blokk következő két írása, amely a finn nyelv oktatásával, elsajátításával foglalkozik. Simon Valéria *Alku aina hankala... avagy a finntanítás/finntanulás első lépései* c. írásában (199–213) megállapítja, hogy a kezdő nyelvtanulónak általában nincsenek előzetes ismeretei a nyelvről, a szókincsről. Az agglutináció a tanulás első fázisában nemhogy segíti a tanulót, hanem inkább lassítja az előrehaladást. Simon Valéria ismertet egy felmérést: egy 94 tanár részvételével végzett kísérlet igazolta, hogy az éneklés jelentősen javítja a tanulók teljesítményét. A szerző a továbbiakban áttekinti a hangzóállomány nehézségeit (a finn hangrendszer egyszerűbb, mint a magyar), s ezek taníthatóságának főbb sajátosságait.

Panka Erzsébet a nyelvtanítás egy sarkalatos kérdéséről ír (*Teljes tárgy vagy partitívuszi tárgy: miért nehéz a finn tárgyesetek használatának elsajátítása a magyar nyelvtanulók számára?*, 214–222). Először bemutatja a tárgy előfordulásának szintaktikai környezetét. A tárgyat a finnben négy eset jelölheti: accusativus, nominativus, genitivus (ezek a teljes tárgyak) és partitívus. A tárgyeset használatát három tényező szabja meg: állító vagy tagadó; folyamatos vagy befejezett-e a mondat; ill. a tárgy határozott vagy határozatlan. Panka magyar és német anyanyelvű finntanulók hibaelemzésével igyekszik feltárni, mely jelenségek okozzák a legfőbb nehézséget, s melyek azok, amelyek könnyebben elsajátíthatók. Nem okoz nehézséget, hogy a tagadó mondatban partitívust használunk. A legnehezebb annak a szabálynak az alkalmazása, melynek során folyamatos aspektusú mondatban partitívusi tárgyat használunk.

A nyelvészeti fejezet utolsó tanulmánya Anne Tamm nevéhez fűződik (*A tagadás az észti nyelvben*, 223–234). Az észti tagadószó nem kap hangsúlyt, sokszor a beszédben nem is hallható, s csak az igerag hiánya jelzi a partnernek, hogy tagadásról van szó. Ha azonban a nyelvtanulók a tagadószót szükségtelenül hangsúlyozzák, az észtek ezt önálló mondatnak értelmezhetik, s ha az igerag megjelenik az ígén, akkor a beszélő azt nem tagadásnak, hanem éppen ellenkezőleg, állításnak értelmezheti, ami nagymértékben megnehezíti a kommunikációt. A szerző végigvezet minket a tagadás bonyolult

rendszerén, bemutatja, az *ei* és a *pole* tagadósók használatát, a tiltó alakokat, a névszói mondatrészek tagadását, a tagadó értelmű névmásokat és névmási határozószókat, a morfológiai és a lexikai tagadás rendszerét, a szórend problémáit.

4. A kötet következő fejezete az irodalmi blokk (246–347). Ebben a részben hat tanulmány kapott helyet, ezeket csak vázlatosan mutatom be. Az első írás Fehérvári Gyöző *A Kalevipoeg kultúrtörténeti, irodalomtörténeti háttéré és keletkezéstörténete, valamint a Kalevala és a Kalevipoeg helye, jelentősége a két nemzeti irodalomban* c. terjedelmes cikke (247–285) elején felvázolja az észti eposz keletkezésének kultúrtörténeti hátterét, majd a Kalevipoeg keletkezéstörténetét, Faehlmann és Kreutzwald szerepét az eposz összeállításában, bemutatja a *Kalev(a)* név megfejtésére irányuló kísérleteket, az Ős-Kalevipoeg és a végleges változat közti eltéréseket, a kiadás körülményeit, végül szól a két eposz jelentőségéről.

Pusztay János 2017-ben magyarra fordította a dél-észti eposzt, a *Peko*-t. Ebben a kötetben a fordításhoz készített előszó kissé módosított változatát adta közre (286–294). Ebben szól az ortodox vallású szetuk történelméről és mai helyzetükről, a gabonaisten Peko kultuszáról, és a híres szetu énekesről, Anne Vabarnáról, akitől a finn zenekutató Armas Otto Väisänen 8800 sort jegyzett le 1923-ban, köztük a Pusztay által magyarra fordított *Nagy nász és A leány haláldala* c. énekeket. Vabarnától összesen, az eposzsal együtt 142 ezer verssor maradt fenn (Larin Paraske, az inkeriek híres énekesse 32 ezer verssort tudott). Pusztay szól a szetu eposz születéséről és annak a finnugor eposzok között elfoglalt helyéről, valamint a fordítás nehézségeiről.

Sirató Ildikó *A Kalevala magyar színpadi recepciójáról (1940–2008)* írt (295–307). Az eposz teljes történetét elsőként a magyarok állították színpadra 1968-ban, a Thália Színházban, Kazimír Károly rendezésében. Vikár Béla fordítását Képes Géza alkalmazta színpadra. A darabot később a Szovjetunióban (és az akkor annak részét alkotó Észtországban), majd Finnországban is bemutatták, 1972-től több éven át játszották Ouluban és más városokban. Kevesen tudják, hogy az első Kalevala-bábelőadás is hazánkban született meg, Büky Béla bábművész jóvoltából 1940-ben. Több újabb bábszínházi verzió is készült, a legsikeresebb a Koczogh Ákos-féle 1984-es darab volt. Több táncszínházi bemutatóra is sor került.

Raisits Tivadar *A finn irodalom vidék- és népábrázoló hagyományának rövid irodalomtörténeti áttekintése* c. írásából (308–319) megtudhatjuk, hogy ez a tematika az 1830-as években jelent meg a finn irodalomban. Jelentős identitásképző szerepe van, hatása a mai napig él. Raisits szól a nemzeti iro-

dalom kialakulásáról, körüljárja, hogyan viszonyul a vidékébrázolás, az agrárepika a társadalmi változásokhoz, ez az irányzat hogyan tudott megújulni az 1960-as években, majd hogyan vesztette el a népszerűségét a következő évtizedekben.

M. Bodrogi Enikő egy meänkieli regényt elemez *A periféria más nyelven beszél. Bengt Pohjanen A csempészkirály fia című regényéről* című tanulmányában (320–333). Pohjanen a svédországi Tornio völgyében élő kisebbség legismertebb képviselője, aki a svéd és a finn mellett meänkieli nyelven is alkot. Írt regényt, drámát, lefordította a négy evangéliumot, szótárakat és nyelvtant is készített. Kilenc nyelvből fordít. Az elemzett mű önéletrajzi regény, a meänkieli identitás megélésének bemutatása.

Az irodalmi fejezet utolsó tanulmánya Bába Lauráé (*Kultúra és üzlet – az irodalom exportjának támogatása Finnországban*, 334–347). A finnországi irodalom „exportközpontja” a FILI, azaz a Finnish Literature Exchange. Ezt az intézményt 1977-ben alapították, mai nevét 2001-ben vette fel. A fordítások támogatására létrejött szervezet a finnül, svédül és lappul írt szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket igyekszik külföldön megismertetni. Évente 700.000 euro értékben több mint 400 projektnek adnak támogatást. A FILI az anyagi eszközök mellett információkkal és kapcsolatépítésekkel is segíti a finn irodalom terjesztését.

5. A kötet utolsó fejezete a *Kapcsolatok* címet viseli (348–408). Ebben a részben öt írás kapott helyet. Az első Onni Talas visszaemlékezése (*Magyarországi diplomáciai szolgálatom emlékei*, 349–355). Talas Finnország harmadik magyarországi nagykövete volt 1930 és 1940 között. Ő volt az első hazánkban szolgálatot teljesítő nagykövet, a korábbi diplomaták ugyanis Koppenhágából látták el ezt a feladatot. Írásában Talas feleleveníti a finn egyetemi énekkar látogatását, illetve az 1939-ben a Szovjetunió által megtámadott Finnország támogatására szervezett gyűjtéseket. Lélekemelő pillanat volt, amikor Szent-Györgyi Albert felajánlotta a Nobel-díját a finnek megsegítésére.

Benedek Nóra *A magyar–észti kulturális kapcsolatok korszakai a kezdektől máig c.* cikkében (356–367) elsősorban a 20. századi kapcsolatokról ír. 1923-ban jött létre a Tartui Magyar Tudományos Intézet, a két ország 1937-ben írta alá a kulturális és oktatási együttműködést. A húszas évektől megindult a fordítási irodalom, sok előadóművész járt a másik rokon országban. A háború után az irodalmi kapcsolatok a 60-as évektől lendültek fel ismét. Színházi előadásokat, filmnapokat szerveztek. 1992 óta működik a Tallinni Magyar Kulturális Képviselő, később Balassi, legújabb nevén Liszt Intézet, 1998-

tól a Magyarországi Észtt Intézet. Fontos szerepet tölt be a Magyar-észtt Társaság, melynek 2016 óta Csepregi Márta az elnöke.

Anna Tarvainen *Anna-Maija Raittila és a magyar irodalom* c. cikkében (368–378) előbb áttekinti a neves költő és hittanár életútját, akinek 11 verseskötete jelent meg, de fordítóként is tevékeny volt, tucatnyi nyelvből dolgozott, elsősorban németből. Magyar fordítói munkássága Csepregi Márta édesapja, Csepregi Béla ösztönzésére indult el. Raittila számos magyar kortárs költő verseit ültette át finnre, majd a 80-as években a figyelme Ady és kora felé fordult. Emellett Raittila több regényt is finnre fordított, Konrád György, Mészöly Miklós, Móra Ferenc és Szász Imre neve szerepel ezen a listán.

Reet Klettenberg két regény fordításáról szól *Észtt fordítói szemmel két magyar regényről* c. írásában (379–387). Az egyik Szerb Antaltól az *Utas és holdvilág*, a másik Ottlik Gézáttól az *Iskola a határon*. Előbbi 2016-ban, utóbbi 2013-ban jelent meg észttül, a cikk szerzőjének fordításában.

A kötet utolsó írása Pap Kinga Marjatta *Nemzedékről nemzedékre. Bevezetés a magyar–finn–észtt egyházi kapcsolatok történetébe* c. tanulmánya (388–408). A hivatalos magyar–finn egyházi kapcsolatok az 1920-as években kezdődtek, 1927-ben indult el a lelkészek ösztöndíjcsereje, ez a mai napig működik. 1937-ben kezdődtek a magyar–finn–észtt lelkészatalálkozók. A háború után a megszakadt kapcsolatokat az ötvenes évek végétől sikerült újjáépíteni. Az első hivatalos testvérgyülekezeti konferenciára 1981-ben került sor. A finn lelkészkapcsolatokban igen tevékeny szerepet vállalt Csepregi Béla. – Észttországba az első két magyar ösztöndíjas 1937-ben került ki. Kétoldalú, hivatalos magyar–észtt kapcsolatfelvételre még nem került sor.

A rendkívül sokszínű kötetben 26 tanulmány kapott helyet. Ezek egy része korábban született, egy része friss írás. A régebbi tanulmányokat a szerzők friss irodalmat tartalmazó lábjegyzetekkel, magyarázatokkal látták el. A szépen, gondosan megszerkesztett kötetből pusztán egy dolgot hiányolok: jó lett volna csatolni hozzá egy „ki kicsodát”, egy rövid jegyzéket a szerzőkről.

A kötetet olvasva (legalább) három dolog válik világossá. Egyrészt a hivatkozásokból, utalásokból nagyon szépen kirajzolódik Csepregi Márta sokoldalú szakmai tevékenysége, másrészt a szerzők névsorát áttekintve kiderül, milyen sok tisztelője, barátja van az ünnepeletnek szakmai körökben is, harmadrészt pedig az is látszik, milyen sokoldalúak a magyar–finn–észtt tudományos és kulturális kapcsolatok.

MATICSÁK SÁNDOR



DOI: 10.52401/fud/2022/17